

DOI: 10.18427/iri-2017-0124

A büntetőeljárások jogállami garanciái

Bérces Viktor

Kodolányi János Főiskola

Bevezetés

A büntetőjog fogalma tág értelemben magában foglalja a büntető anyagi, eljárási és végrehajtási kérdéseket szabályozó normák összességét. A büntető anyagi jog meghatározza adott állam területén a büntetendő cselekményeket, a büntetőjogi felelősségre vonás feltételeit és akadályait, valamint a bűncselekmények elkövetőivel szemben kiszabható szankciókat. A büntető eljárási jog szabályai meghatározzák a büntetőjogi felelősségre vonás szabályait, valamint az egyes eljárási alanyok jogait és kötelezettségeit. A büntetés-végrehajtási jog a kiszabott büntetések és intézkedések végrehajtásának módját meghatározó jogi normák összessége.

E mára külön jogágaknak minősülő materiákat évszázadokon keresztül egyazon fogalom, a „büntetőjog” keretében tárgyalták, illetőleg oktatták. A jogági szétválások – az eljárási jog vonatkozásában – csak a XVIII. században, míg a végrehajtási jog tekintetében mindössze a XX. században kezdődtek meg. Ennek megfelelően jelen tanulmány is komplex képet kíván adni a jogfejlődés folyamatának vonatkozásában, beleértve a bűncselekményekkel, a felelősségre vonási módszerekkel, illetőleg a büntetési rendszerrel kapcsolatos jogalkotási, illetőleg jogalkalmazási kérdéseket – különös tekintettel az új büntetőeljárási törvény szövegtervezete által előirányzott novumokra.

Előjáróban megjegyzendő, hogy a büntetőjog funkciója valamennyi társadalmi konstelláció esetében az aktuális rend védelmében, végső soron pedig az aktuális szabályrendszer kikényszerítésében ragadható meg. A kriminalizáció/dekriminalizáció kérdésköre ugyanakkor jogtörténeti periódusonként teljesen eltérő képet mutat, ennél fogva a cselekmények jogsértő jellegének felismerése, azok büntetendővé nyilvánítása, illetőleg szankcionálása tekintetében számos közösség, illetőleg állam szabályanyagának alapulvétele szükséges.

Mindenekelőtt, a processzuális szabályok fejlődéstörténete alapján szükséges egymástól elhatárolni az egyes eljárási modelleket. Az alapvető különbségek az alábbi szempontokban mutatkoznak meg: a) a terhelt jogai és kötelezettségei b) a terhelttel szemben alkalmazható kényszerintézkedések száma és típusai c) az eljáró hatóságok közötti

funkciómegosztás megléte és terjedelme d) a védelemhez való jog tartalma e) a sértett igényérvényesítésének lehetősége f) a jogorvoslati jog lehetősége és terjedelme g) a fellebbviteli bíróságok jogköre és döntési lehetőségei h) a rendkívüli jogorvoslatok száma i) speciális szabályok alkalmazásának lehetősége különleges bánásmódot igénylő terheltek esetében, stb.

A fenti szempontok alapján, az elmúlt évszázadokban alapvetően két eljárási modell körvonalazódott: az egyik az ún. akkuzatórius eljárási modell, amelynek lényegét az képezte, hogy az eljárások során a vád, a védelem és az ítélezés külön személy/szerv kezében összpontosult; az eljárások a sértett indítványára indultak meg; a tárgyalások a szóbeliség és a közvetlenség elvére épültek. Ennek ellentételezése az ún. inkvizitórius eljárás forma (ld. középkor), amelynek lényegi sajátosságai a következők: a vádfunkció és az ítélezés összeolvad; a tárgyalások a titkosság és az írásbeliség elvére épülnek; az eljárásokat hivatalból indítják meg; gyakoriak a rendkívül súlyos, elrettentő büntetések.

A fenti modellek ötvözetéből áll össze a jelenlegi európai eljárási rendszerek többsége. Természetesen mára egyöntetűvé vált az EU tagállamok többségében az alábbi szempontok érvényesítése: a) a halálbüntetés generális tilalma b) a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés kiszabásának korlátozott lehetősége, illetőleg felülvizsgálati kötelezettsége c) a védőhöz való jog folyamatos biztosítása d) a sértett kárigényének kötelező elbírálása e) az előzetes fogvatartásokra irányadó szabályok normalizálása, stb. E tárgykörökben számos nemzetközi ajánlás született az elmúlt időszakban, amelyek bemutatására a későbbiekben vállalkozom.

A büntetőhatalom gyakorlásának kezdeti formái

Az európai jogfejlődés folyamata esetében nem lehet megkerülni azon szemléletbeli alapokat, amelyek az ókori társadalmak büntető-igazságszolgáltatási rendszereit jellemzik. Mindenekelőtt fontos megemlíteni a vérbosszú intézményét, amely a megtorlások legelső fázisaként említhető meg, s amelynek lényege abban áll, hogy a büntetendő cselekményekre „magánügyként” tekintenek, ennek megfelelően a retorziót is teljes egészében a sértettre, illetőleg annak primer közösségére (család, törzs) bízzák (Nagy, 2012).

Ennek alternatívájaként jelenik meg a „lex talio” elve, amelynek lényege a jogsértések által okozott sérelmek ugyanolyan, vagy hasonló sérelem okozásával történő megtorlása, s amelyre egyfelől az Ószövetségben, illetőleg Hammurapi törvényeiben is találhatóak utalások.

Az ókori görög jogi kultúra sajátosságai

Az ókori görög jogi kultúra a büntetőjog területén is érezteti hatását, elsősorban olyan filozófiai nézőpontok alapján, amelyek az állam, illetőleg az egyén viszonyát kifejezve kísérlik meg definiálni a büntetendő cselekményeket, illetőleg kísérletet tesznek a bűnösség kérdésében való döntési kompetenciák minél egzaktabb elhatárolására is. E korszak fontos paradigmaváltása a jogi, illetőleg erkölcsi normák kezdetleges differenciálása is (Platón). Az egyes teóriák különböző jogfilozófiai írásokból ismertek. Arisztotelész szerint a bűnelkövetők szankcionálására azért van szükség, mert e személyek megzavarják az erkölcs, illetőleg a jog által behatárolt egyensúlyi állapotot (Vókó, 2014).

A korszak feltétlen nóvumaként értékelhető: a) az a szemlélet, amelynek alapján bizonyos ügyekben csak az arra feljogosított szervek, illetőleg személyek dönthetnek b) megjelenik a közvád (graphé) fogalma, ami azt fejezi ki, hogy bizonyos ügyekben az eljárás csak az arra jogosult szerv / személy döntése alapján indulhat meg.

A büntetési rendszer meglehetősen sokrétű, ennek megfelelően találkozunk halálbüntetéssel, rabszolgamunkával, deportációval, száműzetéssel, bányamunkával, kitiltással, illetőleg kényszerlakhely-kijelöléssel is (Vókó, 2014).

Az ókori Róma büntetőjogi megoldásai

Az ókori római jog hatása a büntetőjog területén is kimagasló, az anyagi, illetőleg eljárási jog fejlődésében egyaránt újszerű dogmatikai sajátosságokat mutat.

Az anyagi jog vonatkozásában olyan fogalmak válnak ismertté, mint a szándékon túli bűncselekmény, az erős felindulás, az előre megfontolt szándék, a bűnrészesség, a kísérlet, vagy a visszaesés.

Mindemellett – természetesen – továbbra is jelen vannak a korszakra jellemző büntetési módozatok, különösen a halálbüntetés differenciált változatai tekintetében: akasztás, halálra ütlegelés, lefejezés, szikláról való levetés, vadállatok elé vetés, élve elégetés, stb. Ezen kívül egyéb szankcionálási lehetőségek is ismertek, mint a rabszolgává minősítés és az ahhoz kapcsolódó bányamunkára kötelezés, közmunka, teljes, vagy részleges vagyonelkobzás, valamint a pénzbüntetés. Megjegyezném, hogy az antik római jog a mai értelemben vett szabadságvesztés-büntetést nem ismeri, a börtön jellegű épületek (pl. Tulliánum) funkciója pusztán a terheltek őrzése a büntetőeljárás tartama alatt.

Az eljárási jog vonatkozásában az egyik legfontosabb fontos eredmény, hogy megjelenik a kompozíció, amelynek lényege, hogy - amennyiben az elkövető a sértettnek a bűncselekménnyel okozott kárt valamilyen formában jóváteszi, azaz elégtételt ad a sértettnek, illetőleg a sértett családjának, akkor mentesül a szokásos felelősségrevonási formák alól. (Mindez megalapoz egy olyan büntetőpolitikai szemléletet, amely a mai

napig is jelen van az európai államok büntető-igazságszolgáltatási rendszereiben – ld. 4. pont).

A végrehajtási jog tekintetében – Ulpianus III. századi írásainak nyomán – ismeretes a pallos, a bárd, a furkó, a kötél, valamint a méreg is. Mindebből látható, hogy a jogfejlődés ezen fázisában a szankciók realizálásának célja elsődlegesen nem az egyénnel szembeni megtorlás, hanem a társadalom tagjainak elrettentése, megfélemlítése.

A kora-középkor feudális elemekre épülő büntetőjoga

A középkori jogrendszerek általános sajátosságaiként a vertikális, illetőleg horizontális jogi partikularizmus jelölhető meg, amelynek lényege, hogy mind az egyes személyi csoportok (pl. rendek), mind az egyes államok területeinek belső közigazgatási egységei (pl. tartományok, vármegyék) vonatkozásában teljességgel eltérő szabályanyaggal és szokásjogi megoldásokkal találkozunk. E jogi széttagoltság a büntetőjog teljes spektrumában is érezteti a hatását – beleértve a különböző bűncselekményi kategóriákat, eljárási rendeket, illetőleg végrehajtási módokat.

A korabeli büntetések esetében szintén széles a paletta: halálbüntetéssel, testcsontkító, megszégyenítő, illetőleg a szabadság tartós elvonásával járó büntetésekkel egyaránt találkozunk. Egyes forrásokban már jelentkezik egyfajta követelmény az eljárások szabályozottsága tekintetében, ugyanakkor ezek a példák csak a kivételek szintjén említhetők meg.

Elsődleges bíraskodási fórumként a mindenkori uralkodó személyes bírósága szolgál, ahol esetenként az ún. palotagróf helyettesíti e minőségében. Ezzel párhuzamosan fokozatosan megjelenik az egyházi bíraskodás is, amelynek ítélkezési tevékenysége kezdetben csak szakrális kérdésekben, illetőleg az egyház tagjai tekintetében érvényesül, majd e hatáskörük kibővül nem egyházi személyek által elkövetett bizonyos bűncselekmények eseteire is (Nagyné, 2002). A szabadok viszonylatában egyébiránt az ún. grófi bíróságok, a jobbágyok esetében a földesúri bíróságok járnak el.

Az állami és egyházi büntetőjog egymás mellett élésére jó példa az angolszász jogforrások közül Ine törvénye (688 - 694), amely bünteti a keresztelés és miselátogatás elmulasztását, illetőleg biztosítja az asylum jogát, amely azt jelenti, hogy bizonyos bűncselekmények elkövetői az egyházi objektumba történő menekülésük esetére mentességet élveznek a további eljárási cselekmények alól. A szokásjogi jogfejlődés elsősorban ugyancsak az angolszász területekhez köthető, amelynek precedens-jellege döntő hatással van a bíróságok, a vádhatóságok, illetőleg ügyvédek tevékenységére. Létrejönnek szokásjogi gyűjtemények is (Year Books), amelyek jól jelzik a korszak jogegységesítésre irányuló kezdeti törekvéseit.

A korszak specialítása az ún. inkvizitórius eljárási forma. E rendszert az officialitás elve jellemzi, következésképpen az eljáró hatóságok hivatalból járnak el bűncselekmények gyanúja esetén, amely egyben kötelezettségük is.

A hatóságok célja a teljes történeti rekonstrukció, azaz az ún. „anyagi igazság” kiderítése. A per nem kérelemre, hanem a hatóságnak a hivatali hatáskörében tudomására jutott információi (ld. beárulás, kósza hír, feljelentés) alapján indul meg. A hangsúly ennek megfelelően a nyomozati szakaszon van, a bírósági tárgyalást már pusztán formalitásként lehet jellemezni. Nincs jelentősége az ártatlanság vélelmének, a hatóságok célja a bűnösség megállapítása, ennek megfelelően a terhelti jogok is korlátozottabban érvényesülnek, a terhelt tulajdonképpen nem alanya, hanem tárgya a processusnak. A hatóságok előtt az írásbeliség és a titkosság jellemző. A bizonyítási eljárások lebonyolítása tekintetében jogi korlátok gyakorlatilag nincsenek (Sléder, 2010).

A büntetőjog „felvilágosodása”, az abszolutizmus jogi megoldásai

Az első, komplex büntetőjogi kodifikációk a Német-római Birodalom területén indulnak meg, amelyek közül elsőként Miksa császárnak a XV. század végén, az egyes tartományok számára kiadott büntető törvényeit lehet megemlíteni. E jogforrások már - az olasz büntetőjogi iskola szemléletén alapulva - különbséget tesznek szándékos és gondatlan elkövetés között, valamint ismerik a jogos védelem kategóriáját is.

Ugyancsak a korszak fontos forrása a bambergi püspökség büntető-törvénykönyve (1507), Alsó-Ausztria 1656. évi büntető törvénykönyve (Praxis Criminalis), valamint a későbbi osztrák büntetőkódex is (C.C. Theresiana – 1768). A legnagyobb hatást azonban kétségtelenül a Constitutio Criminalis Carolina éri el, amelynek rendelkezéseit immáron valamennyi német fejedelemségben, illetőleg Svájcban is irányadónak tekintik (Nagyné, 2002).

Büntetőjogi iskolák és irányzatok

A XVIII. századi Európa haladó eszmeisége már nem tűri meg a rendi előjogok alapján történő megkülönböztetést. Ennek megfelelően a büntetőjogi gondolkodásmód is egyre inkább az elkövetett cselekményekre kezd fókuszálni (tettközpontú büntetőjog). A hatósági eljárásokban egyre kevésbé vizsgálják az elkövető személyét, sokkal inkább arra koncentrálnak, hogy a bíróság tettarányos büntetéseket alkalmazzon (proporcionalitás elve).

A korszak egyik legnagyobb hatású műve kétségtelenül Cesare Beccaria „A büntettről és a büntetésről” szóló tanulmánya. Ennek kiindulópontja az, hogy „természeténél fogva igazságtalan az a büntetés, amely túlmegegy a

közjólét megóvásának szükségén.” Mindebből az következik, hogy a büntetőjog elsődleges funkciója nem az aránytalanul súlyos megtorlás és az elrettentés, hanem sokkal inkább a társadalom védelme. Mindemellett garanciális szabályként rögzíti, hogy a törvényhozó hatalom csak törvények által szabályozhatja a büntetőjogi természetű jogviszonyok tartalmi elemeit, azaz a bűncselekményt és a büntetést. Összességében az a jó büntetés, amely alkalmas a bűnözés további megelőzésére, azaz preventív hatása van, ugyanakkor nem okozhat szükségtelen szenvedést az elítélt számára. Ennek megfelelően elvetette a kínvallatás, valamint a halálbüntetés kiszabásának lehetőségét is (Pomogyi, 2002).

E szemléletbeli alapokon felbuzdulva számos büntetőjogi irányzat jön létre az elkövetkezendő évszázadokban, amelyek között az alapvető különbség abban ragadható meg, hogy a bűncselekményt, avagy az elkövetőt állítják-e vizsgálódásuk középpontjába (ld. szociológiai, biológiai, illetőleg ún. közvetítő irányzatok, stb.). Ezzel párhuzamosan egyre inkább előtérbe kerültek a determinista, illetőleg indeterminista irányzatok közötti különbségek: előbbi szerint az elkövetőt döntően befolyásolják a bűncselekmény elkövetésének elhatározásában a környezeti hatások (pl. nehéz gyermekkor, rossz anyagi körülmények), míg utóbbi azt az álláspontot képviseli, miszerint a hangsúly az ember szabad akaratán van, így a külső hatásoknak nem kell különösebb jelentőséget tulajdonítani.

A büntető anyagi jog szabályozásának módszerbeli változásai

A korabeli büntető törvények a bűncselekményeket – a jogsértés súlya alapján – büntettekre, vétségekre és kihágásokra osztják fel (trichotómikus rendszer). A dogmatika fejlődésével a jogalkotók, jogfilozófusok, illetőleg jogalkalmazók kidolgozzák az elövetői alakzatokat (tettes, társtettes, felbújtó, bűnsegéd), a szándékos és a gondatlan elkövetés fogalmát, a büntethetőségi akadályokat, valamint az egyes szankciókkal kapcsolatos elméleti álláspontokat is, amelyek egytől-egyig megjelennek a kor büntető kódexeiben.

Elsőként a francia büntető törvénykönyvet (Code Penal) szükséges megemlíteni, amelyet Napóleon ad ki 1810-ben. E jogforrás olyan alapvető jogintézményeket, illetőleg eljárási szabályokat tartalmaz, amelyek hatása a mai jogszabályokon is érezhető. Meghatározza többek között a szabadságvesztések generális minimumát és maximumát, definiálja az egyes bűncselekményeket, valamint külön nevesíti a rendőri büntetőbíráskodás körébe eső jogsértéseket. Ezzel együtt még fenntart a feudális jogi hagyományokból eredő büntetési formákat is (pl. pellengér, tüzes vas). Az igazságszolgáltatás fontos ismervének tartja a bírói mérlegelés lehetőségét, amelyeknek különösen a büntetések kiszabása körében van jelentősége (Pomogyi, 2002).

A magyar Btk. (1813) újítása az „individualizált büntetőjog” szemléletének megalapozása: ennek megfelelően adott bűncselekményi kategóriákon

belül is meghatároz minősített (súlyosító körülményt tartalmazó), illetőleg privilegizált (enyhébb szankcióval fenyegetett) tényállásokat. A kódex fontos újítása, hogy nem ismeri el sem a halálbüntetés, sem a testcsontkítással járó szankciók alkalmazhatóságát, ennek következtében általános büntetési nemként a szabadságvesztést jelöli meg. Utóbbi végrehajtása vonatkozásában a börtön, dologház, várbörtön, fogház, illetőleg várfogság fokozatokat különíti el (Pomogyi, 2002).

A Csemegi-kódex 1880-ban lép hatályba Magyarországon. A modern törvényszerkesztési gyakorlatnak megfelelően Általános és Különös Részre tagozódik (előbbi az alapvető dogmatikai kérdéseket tisztázza – pl. bűncselekmény fogalma, büntetőjogi felelősségrevonás feltételei és akadályai, elkövetők tipizációja, kiszabható szankciók, - utóbbi pedig az egyes bűncselekményeket, illetőleg az azokhoz speciálisan kapcsolódó jogkövetkezményeket írja le). A bűncselekményi kategóriák meghatározása tekintetében szintén az ún. trichotomikus rendszert követi, ennek megfelelően büntetteket, vétségeket, valamint kihágásokat ismer. A büntetési rendszer középpontjába a szabadságvesztést helyezi, de emellett már ismeri az ún. „mellékbüntetések” kategóriáját is (pl. hivatalvesztés).

Az olasz Btk. (Codice Zanardelli) 1890-ben lép hatályba. Nem ismeri a halálbüntetést, legsúlyosabb büntetésként az életfogytig tartó fegyházbüntetést jelöli meg. Kisebb súlyú bűncselekmények esetén megengedi, hogy a bíró mellőzze az ítélethozatalt (ehelyett a terheltet pusztán dorgálásban is lehet részesíteni). Érdekes megoldása a jogforrásnak, hogy az 1 hónapnál rövidebb tartamú elzárást, illetőleg fogházbüntetést az elítélt a lakásán is letöltheti. A fontos dogmatikai újítások közé sorolható az egyszerű és különös visszaesők megkülönböztetése: előbbi esetben a terhelt a büntetése kiállása után újra bűncselekményt követ el, utóbbi esetben pedig ugyanolyan, vagy hasonló jellegű bűncselekményt követ el. (POMOGYI, 2002).

A fentebb tárgyalt törvényi módosítások hatására megjelenik egy olyan új irányzat, amely az elkövető által okozott tett helyett magának a tettesnek a személyére fókuszál és – differenciált módon - ehhez igazítja a jogkövetkezmények rendszerét is (tettesközpontú büntetőjog). E paradigmaváltás legtipikusabb jelenségei a következők:

- a) a büntetések mellett megjelennek az ún. biztonsági intézkedések: ezek olyan joghátrányok, amelyeket a kitöltött büntetés után kell foganatosítani, s amelyek alkalmazása nem az elkövetett tethez, hanem az elkövető - általános értelemben vett - társadalomra veszélyességéhez igazodik (ld. elsősorban visszaeső bűnözők esetében alkalmazzák, határozatlan időtartamra)
- b) megjelenik a feltételes elítélés lehetősége (Belgium, 1888), amelynek lényege, hogy az első alkalommal elítélt személy büntetésének végrehajtását – ha az a hathavi fogházat nem haladja meg – határozott időtartamra (maximum 5 évre) fel lehet függeszteni; a szisztéma alapján tehát az elítélésre sor kerül, azonban a kiszabott büntetés végrehajtását próbaidőre elhalasztják; a rendszer visszatartó ereje abban mutatkozik meg, hogy ha a

terhelt a próbaidő alatt újabb bűncselekményt követ el, akkor a korábban elhalasztott büntetést is ki kell töltenie

- c) sor kerül egyes elkövetői csoportok tudatos tematizálására, így a korabeli jogtudomány már megkülönbözteti az elmebetegeket, az ittas egyéneket, a közveszélyes munkakerülőket, a megrögzött bűnözőket, valamint a fiatakorúakat is (Pomogyi, 2002).

Utóbbi személyi kör esetében újdonságot jelent a fiatakorúak bíróságának intézménye, amely külön perrend szerint ítélezik (Magyarországon először 1913-ban jelenik meg). Ami azonban ennél is lényegesebb, az a fiatakorúak esetében alkalmazható egyéni szankciók körének meghatározása: ennek keretében az ilyen elítéltek esetében lehetőség nyílt dorgálás, próbára bocsátás, javítóintézeti nevelés, vagy akár fiatakorúak fogháza intézkedések alkalmazására is.

Eljárásjogi sajátosságok

A Code d'instruction criminelle (CIC – francia bűnvádi perrendtartás) 1811 január 1-én lép hatályba, igazi hatása az eljárások szerkezeti átalakulásában mutatkozik meg, ugyanis az inkvizitórius forma helyett az ún. akkuzatórius modellt helyezi középpontba. Az akkuzatórius eljárásban már „felek” vannak, akiknek eljárási jogait elismerik az eljáró hatóságok. Ennek megfelelően a per - rendszerint - a sértett kezdeményezésére, ún. magánvádjára indul meg (Kertész-Pusztai, 1992).

A perrendek ezen típusában már érvényesül a vád, a védelem és az ítélezés személyi elkülönülése, az eljárás célja pedig már nem a teljes történeti rekonstrukció (ld. anyagi igazság), hanem a formális igazság kiderítése. A bíróságok tehát megelégednek alacsonyabb bizonyítottsági szint elérésével is, amit jól jelez, hogy csak azokat a kérdéseket vizsgálják, amelyeket a felek vizsgálat céljából előterjesztenek (Erdei, 2010).

E szisztéma számos „opportunistá” elemet is tartalmaz, amelynek legékezebb példája, hogy a sértett az elkövetővel bármikor kiegyezhet. Az akkuzatórius eljárás középpontjában a nyilvános, szóbeliségen és közvetlenségen, a felek személyes meghallgatásán és a védelemhez való jogon alapuló a bírósági tárgyalás áll. Az eljáró hatóságok kiindulási pontja már nem a bűnösség, hanem az ártatlanság vélelme.

A Corpus Juris Hungarici (magyar bűnvádi perrendtartás) az 1896. évi XXXIII. tc. keretében kerül be a magyar jogrendszerbe. Legfontosabb újítása, hogy a fővád mellett ismeri a pótmagánvád intézményét is, amelyet nem az arra jogosult vádhatóság, hanem a sértett terjeszt elő a bírósági eljárásban. E jogforrás kiszélesíti az esküdtszéki bíráskodás hatókörébe tartozó ügyek csoportját, immáron köztörvényes és politikai bűncselekmények esetében egyaránt. Az eljárási alapelvek tekintetében egyértelműen rögzíti a szabad bizonyítás elvét, valamint a terhelti jogok feltétlen érvényesülését kihangsúlyozó rendelkezéseket is tartalmaz (így

pl. Európában egyedülálló módon már a nyomozati szakaszban is megengedi a védői közreműködést).

A korszak sajátosságai között említhető meg, hogy míg Európa egyes államaiban az ítélkezés szakbírókból álló tanácsok előtt zajlik, addig más országokban (pl. Anglia) az eküdtzéki bíráskodás dominál. Az alapvető eltérés abban ragadható meg, hogy utóbbi esetben - a 3 fős szakbírói testület mellett - 12 tagú (laikus személyekből álló) szerv is részt vesz a határozathozatalban oly módon, hogy a vádlott bűnössége, tehát a ténykérdések tekintetében ez utóbbi dönt.

A korszakra jellemző büntetés-végrehajtási megoldások

Lényegében Beccaria már említett művétől datálható az a fajta szemléletbeli váltás, amelynek eredményeképpen a büntetési rendszerek középpontjába a szabadságelvonások kerülnek. Ezek elsődleges célja már nem az elítélteknek való fizikai fájdalom okozása, hanem pusztán e személyi kör teljes szegregációja az adott társadalomban. A halálbüntetés kivételes eszközzé válik, sőt, az azt ellenző irányzatok (abolicionisták) tevékenységének hatására a XIX. század közepére számos állam büntetési rendszeréből törlik e szankcionálási lehetőséget. A szabadságvesztések végrehajtási fokozatai is differenciálódnak, leginkább fegyház, börtön, fogház, illetőleg államfogház kategóriákat ismernek.

Az első börtön létrehozása Mária Terézia nevéhez fűződik (Gent, 1773), de ugyanezen évben jön létre az első magyar intézet is Szempcen. Innentől kezdve kezdenek differenciálódni az egyes börtönrendszerek, elsősorban a végrehajtási körülmények (pl. elítéltek elkülönítése, felügyeletének módja) alapján.

- a) Az ún. „magánelzárásos” rendszer lényege, hogy az elítélt a büntetése teljes idejét elkülönítve tölti le. Ennek egyik változata az ún. „magányrendszer”, amelyben az elítélt még látogatókat sem fogadhat. Másik változata az ún. „elkülönítéses” rendszer, amelyben már lehetőség nyílik személyes találkozókra.
- b) Az ún. „hallgató” rendszerben az éjjel magánzárkán tartózkodó elítélt nappal már a többi rabtársával együtt, közös helyiségekben dolgozhat, de ennek ideje alatt nem szabad megszólalnia.
- c) Az ún. „fokozatos” rendszerben (Anglia) az elítélt a büntetése első 9-18 hónapjában éjjel-nappal magánzárkában van, a második fokozatban nappal már részt vehet közösségi munkákban, a harmadik részben pedig feltételesen szabadlábba helyezik. Ugyanezen szisztéma ír változata (1856) a nappali közös munka, illetőleg a feltételes szabadlábba helyezés lehetősége közé beiktatja az ún. „közvetítő intézetet”: aki ide kerül, tulajdonképpen „félszabad személynek” tekinthető, hiszen nappal szabadon vállalhat munkát a külvilágban, a büntetés-végrehajtási intézetbe pedig csak éjszakára kell visszatérnie.

- d) Az ún. „javító” rendszer a büntetés céljaként nem a megtorlást, hanem a javító-nevelő szándékot helyezi a középpontba. Különösen honorálja az elítélt szorgalmát, magaviseletét, ennek alapján pedig négyfokozatú osztályrendszert működtet. Aki az első osztályba kerül, hathavi jó magaviselet után feltételesen szabadlábra helyezik, majd az itt eredményesen letöltött idő után a büntetését kitöltöttnek kell tekinteni (Pomogyi, 2002).

A korszakban ismeretesek egyéb – szabadságelvonással járó megoldások is, mint pl. a kitiltás, a kiutasítás, a rendőri felügyelet alá helyezés, a deportáció, a transzportáció, illetőleg a relegáció (Pomogyi, 2002).

Fejlődési tendenciák a kriminalisztika területén a XIX. században

A XIX. században megjelenik a bűnügyi statisztika, mint államilag támogatott tevékenység. Mindez komoly segítséget nyújt az eljáró hatóságok számára – elsősorban a bűnözés arculatának, struktúrájának kezdeti feltérképezése vonatkozásában. Ezzel párhuzamosan megszervezik Európa első bűnügyi nyilvántartását is (Itália, 1865). Ennek alapján minden törvényszék mellett nyilvántartási egységeket hoznak létre, amelyek a büntető, a katonai, illetőleg tengerészeti bíróságok által jogerősen elítélt személyek adatait tartalmazzák (Pomogyi, 2002).

Komoly előrelépést jelent az elkövetők azonosítása tekintetében az ún. „bertillionage - módszer”, amelyet a párizsi rendőrség személyazonosító hivatalának főnöke szabadalmaztat (Alphonse Bertillon), s amely nem más, mint egy - az emberi test különböző részeinek mérésén alapuló személyazonosító rendszer. Ugyancsak meg kell említeni a daktiloszkópia (újjlenyomatvizsgálat) módszerét, amelynek elméleti megalapozása a brit származású Sir Francis Galton (1892) nevéhez fűződik. A teória lényege, hogy az újjlenyomatok az élet folyamán nem változnak, az azon található „bőrlécek” pedig olyan egyedi sajátosságokkal rendelkeznek, amelyek mélyrehatóbb vizsgálata alapján bármely személy egyedileg beazonosíthatóvá válik (Pomogyi, 2002).

Irodalomjegyzék

- Erdei Árpád (2010). Mi az igazság? A büntetőítélet igazságtartalma. Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest.
- Kertész Imre – Pusztai László (1992). Qui vadis büntetőeljárás? Jogtudományi Közlöny, Budapest.
- Nagy Ferenc (2012). Bevezető tanok. In: Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. HVG-ORAC, Budapest.
- Nagyné Szegvári Katalin (2002). A bírói hatalom és peres eljárás a középkorban. In: Rácz Lajos (szerk.): Egyetemes állam és jogtörténet. Ókor-feudális kor. HVG-ORAC, Budapest.
- Nagyné Szegvári Katalin (2002). Az európai feudális jogrendszer. In: Rácz Lajos (szerk.): Egyetemes állam és jogtörténet. Ókor-feudális kor. HVG-ORAC, Budapest.
- Pomogyi László (2002). Büntetőjog és büntetőeljárás. In: Rácz Lajos (szerk.): Egyetemes állam-és jogtörténet. Polgári kor. HVG-ORAC, Budapest.
- Sléder Judit (2010). A büntetőeljárás megindítása. Doktori értekezés. Pécs.
<http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/sleder-judit/sleder-judit-vedes-ertekezes.pdf>
- Vókó György (2014). Bevezetés a büntetés-végrehajtási jogba. In: Vókó György (szerk.): A büntetés-végrehajtási törvény magyarázata. HVG-ORAC, Budapest.